

JÁSZKUNSÁG

AJÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET
ÉVKÖNYVE 10.

Szolnok, 2023

Szerkesztő: Örsi Julianna

Szerzők:

Bagi Gábor, Barna Gábor, Balláné Fazekas Ilona, Barláné Kuránda Krisztina, Bán Andrea, Braun László, Becskerekéi László, Berta Zoltán, Boldog Mária, Egri Mária, Fodorné Hámosi Ágnes, Gál Andrásné, Gulyás Imre, Károly Nóra, Kész Barnabás, Kész Margit, S Kovács Ilona, †Kovács János, D. Laskai Magdolna, Laczkó Tóth Bertalanné, Molnár Vilmos, Nagy János, Nagyné Bedő Ildikó, †Novák László Ferenc, Örsi Julianna, Papp Izabella, Rideg István, Szentpéteriné Lévai Mária, Varga Kamill, Vig Márta, Vincze Rita

1. borító: 1. kép. Kovács Mihály csatában (Bodó Sándor festménye)

Tulajdonos: Nadasdy Múzeum gyűjteménye, Sárvár

hátsó borító: 1. kép. A kunhegyesi Bari család családfája – Rajzolta: Makkai Andrea és Tóth László – Örsi Julianna adatai alapján, Túrkeve, 2003

2. kép. Kunmadarasi gyerekek a kemencénél. (Fotó: Lengyel Máté)

3. kép. Páros virágos mintájú kunhímzéses párnavég. Karcag, 18. század – Néprajzi Múzeum Rajzgyűjteménye

Kiadó: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület

A kiadvány megjelenését támogatták:
Magyar Művészeti Akadémia



MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Túrkevei Kulturális Egyesület
SZJA 1%

HU ISSN: 1788-7259

© A szerzők, a szerkesztő és a kiadó

A Szerkesztőség címe: 5420 Túrkeve, Deák Ferenc u. 4.

e-mail cím: jnszmtude@gmail.com; Tel: +36-30-9383-777

A kiadvány beszerezhető a Kiadónál és a Szerkesztőségben

Nyomdai előkészítés: VADA Graphic Design – www.vada.media.hu

Vad Attila e.v., 5420 Túrkeve, Endrédi utca 24.

Készült a Kis-Új-Lap Kft. műhelyében – www.kisujlap.hu – Felelős vezető: Farkas Zsolt
5310 Kisújszállás, Munkácsy u. 8. sz.

Tartalom

Tartalom

I. fejezet. A helyismeret (helytörténet, néprajz) beépítése az oktatási tananyagba – Tudomány napi konferencia – Karcag, 2022. november 3.

– Örsi Julianna:	Az új nemzedék lokális és nemzeti tudata megőrzésének jelentősége	9
– Barna Gábor:	Meghurcoltak – Kuláknak bélyegzettek és budapesti kitelepítettek a Kunszentmártoni járásban 1940-1950-es években –	14
– Kovács János:	Meghurcoltak – Kiállítóhely megnyitása Kunszentmártonban –	24
– Rideg István:	Aki a forradalom krónikása volt – Fazekas Mihály naplója 1956-ból –	30
– Nagyné Bedő Ildikó:	A Hon- és népismeret tantárgy oktatása, jelentősége napjainkban	34
– Vig Márta:	A helytörténet szerepe iskolás korban	39
– D. Laskai Magda:	A holnapunk tegnapija – Egy már pályán kívüli tanár-népművelő gyakorlati-módszertani tapasztalataiból –	43
– Szentpéteriné Lévai Mária:	„Kiskoromtól nagykoromig...” – Nemzedékek tudásátadása –	51
– Laczkó Tóth Bertalanné:	Múzeumok és tájházak a nevelés szolgálatában	57
– Gál Andrásné:	A néphagyomány beépülése az óvodai életbe. – Egy nyugdíjas óvónő emlékei –	61
– Barláné Kulánda Krisztina – Vincze Rita:	Kalandozások Szolnokon – Mesés kalandok Zoknikutya szemével –	67

II. Fejezet. Történelem – Társadalomkutatás

– Bagi Gábor:	Bécsi pénzemberek szerepe a Jászkun Redempcióban	73
– Botos Imre:	Kovács Mihály két világ katonája	88

Tartalom

– Nagy János:	Református püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvek a 19. századi Kiskunlacházáról	104
– Molnár Vilmos:	Adalék Jászsalsószentgyörgy betelepüléséhez – Balatoni Nemes Kormosok megtelepedése a Jászságban 1697-1745 –	114
– Novák László Ferenc:	Ajándékozás, diszkréció, korrupció a 17-19. században	128
– Örsi Julianna:	Családkutatás – családfakutatás társadalomkutatói szemmel	153
– Fodorné Hámosi Ágnes:	Vallanak az anyakönyvek	160
– Örsi Julianna:	Rendszerváltások hatása a református értelmiség életútjára	169

III. Fejezet. Néprajz – Tudománytörténet

– S Kovács Ilona:	Férfi és női hímzéstípusok a Nagyunságban a 18. századtól napjainkig	179
– Örsi Julianna:	A csipkétől a kosárig – kiállítás megnyitó –	193
– Bán Andrea:	Népi gyógymódok a Nagyunságon	197
– Örsi Julianna:	Vizuális eszközök szerepe a paraszti közösségekben	210
– Varga Csaba:	A Jászkunság kutatója – Szabó László emlékére –	216
– Örsi Julianna:	Novák László, a lehetőségek határait feszegető néprajzkutató emlékére	226

IV. Fejezet. Irodalom – irodalomtörténet – nyelvészet

– Kovács János:	Petőfi Sándor Mezőtúron	233
– Gulyás Imre:	Olvasmányos út a halhatatlan Arany Jánoshoz	237
– Bertha Zoltán:	Rác Lajoshoz írt levele	241
– D. Laskai Magda:	„Gálerszi” az öntörvényű művész	243
– Rideg István:	Kovács János emlékezete (Mesterszállás, 1955. január 2. – Mezőtúr, 2023. december 17.), avagy csodák vidéken is vannak...	251

Tartalom

– Rideg István:	Nagy barátság volt a mienk... – Kapcsolatom dr. Ötvös László költővel –	259
– Rideg István:	Nünüke meghalt, de előtte megérezte, hogy neki el kell mennie	263

V. Fejezet. Határon kívüli kutatások

– Kész Barna – Kész Margit:	A hon- és népismeret tanításának lehetőségei Kárpátalja magyar iskoláiban – az első kárpátaljai hon- és népismereti tankönyv megjelenésének margójára –	271
– Kész Margit:	A Salánki Tájház	280
– Kész Barnabás:	Református örökségünk kincsei: Kárpátalja – A Kárpátaljai Református Egyházkerület 100 éves fennállásának tiszteletére létrehozott kiállítás –	285
– Örsi Julianna:	Dr. Radics Éva az ausztriai magyarság „dalnoka”	288
– Braun László:	A teremtett világ és a háborúk	296

VI. Fejezet. Oktatás – Kultúra

– Károly Nóra:	Szurmay Ernő emlékére	335
– Rideg István:	Az én nevelőim	341
– Örsi Julianna:	Szülőföldjén is értéket teremtett – Ratkai Lajos szobrászművész a türkevei Kun emlékmű alkotója –	348
– Papp Izabella:	Ég és föld között – Beszélgetés Velkeiné Pócz Ilona jászberényi művésztanárral –	351
– Kovács János:	„Galamb szívet örökölttem...” – Beszélgetés Karcagi-Nagy Zoltán életműdíjas magyarnóta énekes előadóművésszel –	359
– Örsi Julianna:	A Magyar Tudomány Ünnepe „emberközben”	363

Tartalom

VII. Fejezet. Könyvbemutatók, könyvismertetések

- Fazekas Mihály: Kunkötés című könyvéről. (*Balláné Fazekas Ilona*) 369
- Dr. Suba Györgyné Kocsis Julianna: Jászapáti évtizedek (1945-től) 372
I-II. kötet (*Varga Kamill*)
- B. Jánosi Gyöngyi (1948–2022) Élete, munkássága, művészete kortárs 374
vallomások, kritikák tükrében c. könyvének bemutatása (*Egri Mária*)
- Pálinkás Szilvia: Genomba zárt örökség (*Kovács János*) 379

VIII. Fejezet. Civil szervezetek

- A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület 383
2022-23. évi munkájáról
- A Túrkevei Kulturális Egyesület 387
2023. évi munkájáról

IX. Fejezet. In memoriam

- Föld, ember, törvény - Dr. Tolnai Gábor 390
(Öcsöd, 1931- Mezőtúr, 2023) (*Berczeliné Boldog Mária*).
- Dr. Ötvös László református lelkész emlékére 393
(1930 – 2023) (*Becskereki László*).
- Elment a kun atyafi, Papi Lajos... 396
(1945 – 2023) (*Kovács János*).

Szerzőink 398

Kiadványaink 399

I. fejezet

A helyismeret (helytörténet, néprajz) beépítése az oktatási tananyagba

Tudomány napi konferencia – Karcag, 2022. november 3.

Kész Barnabás – Kész Margit

**A hon- és népismeret tanításának lehetőségei
Kárpátalja magyar iskoláiban
– az első kárpátaljai hon- és népismereti tankönyv
megjelenésének margójára –**

*„Azért vagyunk a világon, hogy
valahol otthon legyünk benne.”
(Tamási Áron: Ábel)*

Az utóbbi néhány évtizedben világszerte, így Magyarországon is megnövekedett az érdeklődés a múlt, a hagyományok és a nemzeti értékek iránt. Talán a modernizmusból, a globalizációból való kiábrándulás, a szaporodó globális problémáktól való félelem, egy sajátos „világvége-hangulat” eluralkodása az oka, hogy egyre több kiutat kereső ember fordul a történelem és a néprajz, az eredet- és családfakutatás, a hagyományörzés és a természet-közeli életmód felé.

Örvendetes, hogy a Magyarországon korábban évtizedeken át mostohán kezelt hon- és népismeret fokozatosan felértékelődő, a Nemzeti Alaptantervbe is beépített ismeretköröké váltak. Ezek egyrészt önálló tantárgyi modulként is megjelennek *Hon- és népismeret* címmel (többféle tankönyvből oktatják az 5–6. osztályban, A és B változatban). Másrészt pedig az ide tartozó ismeretek beintegrálódnak az óvodák, elemi osztályok oktatói és nevelői munkájába (pl. gyermekjátékok, mondókák stb.), az általános- és középiskolai tárgyak (magyar nyelv és irodalom, történelem, környezetismeret, földrajz, ének-zene, rajz-technika, testnevelés stb.), illetve az ezeket egyesítő műveltségi területek (pl. ember és társadalom, földünk és környezete stb.) tananyagába. A kötelező tanórák mellett külön lehetőséget biztosítanak a fakultációk, szakkörök, táncházak, erdei iskolák, játszóházak, nyári táborok és más, órán vagy iskolán kívüli alkalmak is.¹

De vajon mi a helyzet e téren a határon túli, esetünkben a kárpátaljai magyar közösségekkel, ahol a hon- és népismeretnek stratégiai szerepe lehet a helyi magyar fiatalok nemzeti identitásának, hagyományos értékrendjének erősítésében, ezáltal a kisebbségben élő magyar nemzetrészek fennmaradásában? Természetesen az ukrán államhatalomtól vagy a többségi nemzettől nem várható el, hogy ösztönözze a nemzetiségi iskolákban saját népismeretük oktatását, bár az ukrán tannyelvű iskolákban van erre lehetőség fakultatív foglalkozások keretében, és tankönyvek, módszertani segédanyagok is léteznek hon- és (ukrán) népismeretből. Már az is elegendő lenne, ha nem gördítenének akadályokat az elé, hogy

¹ Kész Barnabás – Kész Margit 2014.

a kárpátaljai magyar pedagógusok és azok szakmai érdekvédelmi szervezete (KMPSZ – Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség) helyi szinten oldják meg ezt a kérdést.

A szovjet éra évtizedei alatt erre természetesen egyáltalán nem volt lehetőség, egyedül a magyar iskolák pedagógusain múlt, hogy módot találjanak (egy saját maguk által kidolgozott „rejtett tanterv” alapján) a hagyományok ápolására és a nemzeti identitás táplálására. Némi változást a rendszerváltás és a független Ukrajna által ideiglenesen engedélyezett szabadabb légkör hozott. 1991-ben Bagu Balázs bátyúi középiskolai tanár *tantervet* dolgozott ki népismeretből az óvodák, elemi és általános iskolák számára.² A hiánypótló füzetben az óvodai csoportok, 1–7. osztályos iskolások számára külön-külön kidolgozott tantervet, emellett ajánlott órahálóval ellátott tanmenetet találunk. A szerző megfogalmazza a tantárgy céljait, feladatait, javasolt tanítási módszereit, a melléklet pedig válogatást tartalmaz a helyi népköltészeti alkotásokból.

Bagu Balázs tanterve évtizedeken át hasznos segítségnek bizonyult a kárpátaljai magyar pedagógusok számára, miközben a hagyományörzés, a népismeret, a honismeret és a magyar nép történetének oktatása a régióban továbbra is csak fakultatív alapon vagy szakkörök keretein belül valósulhatott meg. Eredménynek könyvelhetjük el viszont, hogy egyre több iskolában jött létre iskolamúzeum, néprajzi és helytörténeti kiállítás, a társadalmi szervezeteknek köszönhetően bővültek az iskolán kívüli lehetőségek.³

Jelentős lépésnek bizonyult a hon-és népismeret tantárggyá válásában a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola pedagógus, néprajzos és történész szakemberei által kidolgozott *Magyar hon- és népismeret tanterv a kárpátaljai általános iskolák 5–6. osztályai számára*.⁴ Amint azt a szerzők a bevezetésben megfogalmazták, a kárpátaljai magyar iskolások számára kidolgozott hon- és népismeret tanterv a magyar nép kulturális örökségével, a magyarság jellemző sajátosságaival, a nemzeti kultúra elemeivel, a magyar néphagyománnyal való megismerkedést segíti elő. Teret ad azoknak az élményszerű egyéni és közösségi tevékenységeknek, amelyek a család, az otthon, a lakóhely, a szülőföld és népei megbecsüléséhez, a velük való azonosuláshoz vezetnek. Kifejezett célja a magyarságra vonatkozó általános népismereti témák megismerése mellett a regionális/lokális (kárpátaljai) hely- és művelődéstörténeti vonatkozások feltárása. Ez segíti a kisebbségi helyzetben élő, nemritkán kettős (például magyar-ukrán) kötődésű fiataloknál az identitástudat, a hazaszeretet kialakítását, elmélyítését.

A szerzők elgondolása szerint a tanterv tudatosítja a tanulóknak, hogy először minden népnek a saját hagyományát, nemzeti értékeit kell megismernie, hogy azután másokét is megérthesse. Ösztönzi a tanulókat a szűkebb és tágabb szülőföld, a magyar nyelvterület

2 Bagu Balázs 1993.

3 Kész Barnabás 2018.

4 A Gabóda Éva és Gabóda Béla által 2016-ban összeállított vázlat alapján Gabóda Éva, Kész Barnabás, Kész Margit, Hutterer Éva és Badó Margit 2021-ben dolgozták ki a *Hon- és népismeret* fakultatív tantárgy regionális, tehát Kárpátalján (a KMPSZ és a Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet Beregszászi Tagozata által) elfogadott tantervét.

hagyományainak és történelmi emlékeinek felfedezésére, a még emlékezetből felidézhető, vagy a még élő néphagyományok gyűjtésére. Szélesíti a tanulók művelődéstörténeti ismereteit, honismereti tudását, a hagyományörzést, népi kultúránk, nemzeti értékeink megbecsülését.

A bevezetés megnevezi a korszerű pedagógiában oly fontosnak tartott *fejlesztendő kompetenciákat*: ilyen az identitástudat, a hazaszeretet, a lokálpatriotizmus, az ősök megbecsülése, a más népek tisztelete stb.

Nem kevésbé fontos a diszciplína elé kitűzött *célok és feladatok* definiálása: a *Magyar hon- és népismeret az 5-6. osztály számára*, új, a 2022/2023-as tanévtől bevezetett (fakultatív) tantárgy. Fő központi rendező elve a hagyományismeret. E modul témaköreiben részletezett példák általában a 19. század végén és a 20. század első feléből, az akkor élt emberek életéből valók. Ennek megfelelően a *Magyar hon- és népismeret* tantárgy *fő feladata*:

– Az érdeklődés felkeltése a „hétköznapi történelem”, a magyar folklór, a művelődéstörténet, és helytörténet iránt.

– A történelem és a néprajz forrásainak (archív fotók, filmek, múzeumi tárgyak, régi dokumentumok, családi történetek, fényképek és iratok, könyvek stb.) bemutatása.

– A hagyományos családi formák, a természet ismeretéhez alkalmazkodó munkarend, a paraszti erkölcs- és értékrend megismertetésén keresztül olyan biztos háttér nyújtása, amely segít eligazodni a világban, amely megvéd a fogyasztói társadalom szélsőséges megnyilvánulásaitól és az értékválságtól.

– A szülőföld szellemi-, tárgyi-, földrajzi-, történelmi értékeinek feltárása, megismertetése, irántuk az érdeklődés felkeltése.

A *Magyar hon- és népismeret* tanterv *célja*, hogy megalapozza a 7–9 osztályos *Magyar nép* történelme tantárgyat.⁵

– A *Magyar hon- és népismeret* anyaga, tevékenységei a témához kapcsolódó szakirodalmon alapulnak, de kiemelt szempont hogy kiegészüljenek a helyi-, illetve a szűkebb pátria (jelen esetben Kárpátalja) hagyományaival, a tanulók a konkrét kistáji példák, tevékenységeken keresztül jussanak el az elvontabb ismeretek, az összefüggések megértéséig.

– A tanítás során az elméleti és gyakorlati ismeretek, tevékenységek szervesen egészet alkossanak egymással; ennek igazodnia kell a tanulók korosztályához, neméhez, például a betlehemes, vagy a húsvéti locsolási szokások kapcsán.

– A tanulók minél több tevékenységet végezzenek élményszerűen: például sajátítsanak el, játszanak el népi játékokat, ismerjenek meg elfeledett népszokásokat, a szokások előadásánál a kellékeket a tanulók maguk készítsék el, vegyenek részt kézműves foglalkozásokon, hogy ily módon is a néphagyományok aktív részesévé, a hagyomány átélőjévé váljanak.

5 E fakultatív alapon tanított diszciplína számára a beregszászi főiskola tanárai (Szamorovszkyné Nagy Ibolya, Braun László, Kész Barnabás, Nedbál Klára, Lefkó János) által 2018-ban írt, három részből álló tankönyv képezte a mintát a hon- és népismeret tantárgyak megírásához (Braun László, Kész Barnabás, Lefkó János, Szamorovszkyné Nagy Ibolya 2018; Kész Margit, Nedbál Klára, Szamorovszkyné Nagy 2018.)

– A pedagógusnak törekednie kell arra, hogy egy-egy tájegység tárgyi néprajzát, folklórját, művelődéstörténeti és helytörténeti érdekességeit minél többféle módon, a tanulók számára színesen, érdekesen mutassa be, például az adott témához kapcsolódó hangzóanyag meghallgatásával, videofilm megtekintésével, tanulmányi kirándulás szervezésével, tájházba, múzeumba való ellátogatással.

A szerzők felsorolják a tantárgy oktatása során leggyakrabban alkalmazott korszerű, nemritkán innovatív *módszereket*: kooperatív tanulás, projekt módszer, vita, drámajáték, kutatás, felfedezés, terepgyakorlat, kirándulás, interjúkészítés stb. Egyúttal felhívják a pedagógusok figyelmét arra, hogy a hon- és népismeretet, néphagyományokat tárgyilagosan, ugyanakkor élményszerűen, a korosztálynak megfelelő néprajzi ismerteket, tevékenységeket, érdekességeket kiemelve tanítsák. Igyekezzenek közvetíteni azt a szemléletmódot, értékrendszert, ami a népi kultúra, mint a nemzeti és az egyetemes kultúra része, jelenti.

A tanterv végül meghatározza a tanulói teljesítmények *értékelésének* formáit. A *Magyar hon- és népismeret* tantervben meghatározott *témaköröket*, valamint az 5–6. osztályok számára kidolgozott órahálót, *tanmenetet* itt nem ismertetjük, mert ezekről szó lesz az említett tanterv alapján megírt tankönyvek bemutatásánál.

A följebb bemutatott tanterv alapján 2022 októberére elkészült a *Hon- és népismeret kárpátaljai iskolásoknak tankönyv* kézírata. Szerzői (Kész Barnabás, Kész Margit, Gabóda Éva és Hutterer Éva) a néprajz, történelemtudomány és a pedagógia terén járatos szakemberek, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárai. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség által kiadott, segéd tankönyvnek minősülő, két részből álló, egyenként 72 oldalas kiadvány szakmai lektora dr. Nagy Éva adjunktus (Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Néprajzi Tanszék). A diákbarát tankönyv A4-es formátumú, duplahasábos tördelésű, a tananyagot számos szövegdoboz oldja fel. A színes, gazdag képanyagot íj. Kész Barna válogatta.⁶

Az általános iskolák 5. osztálya számára készült I. rész bevezetésből, négy fejezetből és függelékkel áll. A *Regélő múlt – helytörténeti barangolások Kárpátalján* című első fejezetben bemutatásra kerülnek a régió várépítészeti emlékei („Az én házam az én váram” – középkori várak és váromok, nemesi kastélyok és kúriák Kárpátalján című téma), a magyarság nemzeti jelképeiről, nemzeti ereklyéiről, eredetéről, történeti mondáiról – ezek ismerete rendkívül fontos a kisebbségben élő kárpátaljai magyar fiatalok nemzeti identitásának erősítésében.

A *hagyományos paraszti*⁷ társadalom felépítése című második fejezet a családból kiindulva, a rokoni csoportokon, a szomszédsági és baráti kapcsolatokon keresztül tárja fel

6 Jelen tanulmány megírásakor még tartanak a nyomdai munkálatok. A tankönyvek megírásának alapjául a szerzők korábbi munkái szolgáltak (Kész Barnabás 2009a; Kész Barnabás 2009b; Kész Margit., Kész Barnabás, Gál Adél, Mónus Dóra, Csurman-Puskás Anikó 2021). Hasznos lenne, ha a tankönyv mellé feladatfüzet, tanári kézikönyv, atlasz és más segédanyagok is készülnének.

7 Természetesen a *paraszt* kifejezést nem pejoratív értelmében használjuk, hanem a nagyrészt vidéken élő, mezőgazdasággal foglalkozó embereket értjük alatta.

a tradicionális közösségek napjainkban meginogni látszó szerepét és értékeit.

A társadalomnéprajzi kitekintés után az anyagi műveltségbe pillanthatnak be a tanulók a *Paraszi életmód, tárgyi kultúra* című fejezetben, melyben szó van a kárpátaljai magyar parasztporta és lakóház, a vidékre jellemző lakberendezés, bútortartás, a gazdasági építmények, a népi táplálkozás, a hagyományos viselet és a népi díszítőművészet sajátosságairól. A fejezeteket lezáró összefoglaló foglalkozásként itt az Ungvári Falumúzeumba kirándulhatnak el a fiatalok virtuális, de akár valós formában is.

A negyedik fejezet viszont már folklór jellegű. Ebben szó van a magyar népköltészet alkotásairól (népmese, monda, igaz történet, közmondások, találós kérdések, rigmusok, népdal, népballada, népi gyermekjátékok stb.), amelyekkel a kárpátaljai fiatalok nem biztos, hogy kellő mennyiségben találkoztak az irodalom vagy énekórán. Emellett szó esik a jeles napokról, ünnepi szokásokról, nemzeti ünnepeinkről, az összefoglaló óra tananyagában pedig a magyar nyelv sajátosságairól is.

A jeles napokkal, ünnepekkel, népszokásokkal kapcsolatban bővebb információt találhatunk a *Függelékben* összefoglalt *Népi kalendáriumban*. Hasonlóképpen hasznosak a térképes borítóbelső, amelyek a történelmi magyar vármegyéket és annak címereit, a Kárpát-medence nemzetiségi megoszlását, illetve néhány magyar táj népviseletét tartalmazzák.

Az öt fejezetből álló II. rész (a 6-os tankönyv) igyekszik az előző év tananyagára alapozni, figyelembe véve a gyerekek életkori sajátosságait és felhasználni a más tanórákon szerzett ismereteiket. Az általános műveltség fejlesztése szempontjából igen hasznos az első fejezet, melynek címe: *Regélő múlt – művelődéstörténeti barangolások Kárpátalján*. Párhuzamos módszerrel – az összmagyart és a kárpátaljai egymás mellé állítva – kerülnek bemutatásra a hitélet (templomok, kolostorok, vallási felekezetek), az oktatás és a tudomány, az irodalom és a képzőművészetek. *Verseny és szórakozás* címmel külön téma van szentelve a sport, a zene, a tánc, a színház és a filmvászon legfontosabb vívmányainak.

A második fejezetben folytatódik az 5. osztályban elkezdett társadalomnéprajzi kitekintés (címe: *A falusi társadalom rétegződése. Közösségi alkalmak*). A harmadik fejezet (*Gazdálkodás*) az anyagi műveltséghez tartozó hagyományos gazdasági ágakat mutatja be röviden: a természeti gazdálkodást (halászat, vadászat, gyűjtögetés), a földművelést, az állattenyésztést és a kismesterségeket, köztük kiemelten kezelve a vidéken meghatározó jelentőséggel bíró textilkészítést.

A negyedik fejezet (*Népszokások*) logikus folytatása az 5-es tankönyv folklór tananyagának. Ebben szó esik az emberélet fordulóiról (születés, gyermekkor, felnőtté avatás, lakodalom, temetési szokások), a munkaalkalmakhoz kapcsolódó szokásokról (kiemelve a Kárpátalján máig élő szüreti szokásokat és disznótort). Itt az ismeretösszegző óra a fonóházi szokások köré szerveződik.

Talán a legfontosabb valamennyi közül az utolsó, ötödik fejezet, melynek címe: *Néprajzi nagytájak, népcsoportok. Kárpátalja kistájai, lakosságának etnikai összetétele*. Ebben a történelmi Magyarország nemzetiségein, a magyar nyelvterület etnikai csoportjain, a Kárpát-medence néprajzi tájai mellett a diákok megismerkedhetnek a jelenlegi Kárpátalja

kisebb tájegységeivel, a kárpátaljai magyarokkal együtt élő nemzetiségekkel (itt elsősorban a ruszinokról/ukránokról van szó), magáról a kárpátaljai magyarságról pedig az ismeretösszegzésben esik szó.

A 6. osztályos tankönyv *Függelékében* művelődéstörténeti érdekességeket találhatunk: a legismertebb magyar szentekkel és boldogokkal, magyar, illetve magyar származású Nobel-díjasokkal, a Kárpátaljához szorosabban is kötődő történelmi személyekkel kapcsolatos információkat, illetve néhány néprajzi érték (népi kerámiák, tárolóbútorok, szőttek, hímzések és fafaragások fotóit. Rendkívül hasznos a hátsó borítóbelső színes, kétoldalas térképe, amely a Kárpát-medence magyar tájait és néprajzi csoportjait ábrázolja.

A két tankönyv szerkezete mellett szót kell ejtenünk azok didaktikai eszköztáráról és módszertani apparátusáról is.⁸ Mindkét kiadvány bevezetőjében a szerzők a kárpátaljai magyar iskolásokhoz fordulnak, de rajtuk kívül a szüleikhez és minden olyan emberhez is, akinek fontosak a szülőföldje, nemzete, hagyományai, kultúrája: „*A hon- és népismeret órákon olyan időutazáson vehettek részt, amely során megismerhetitek nagyszületek és dédszületek, a mintegy száz évvel ezelőtt élt elődeitek életét, szülőföldetek érdekességeit*”. A szerzők egy lebilincselő helytörténeti és néprajzi barangolásra invitálják az olvasót a történelme során több államalakulathoz tartozó, ma Ukrajna legnyugatibb megyéjét képező, soknemzetiségű Kárpátalján. Útravalóul néhány tudnivalót közölnek a tankönyv használatához: „Az egy órára szánt tananyag csak két oldalt tesz ki, sőt az is előfordul, hogy az oldalpár két tanórára van tervezve.⁹ Ezért szükség van arra, hogy a tanárok irányításával önálló, csoportos és egyéni munkát végezzetek, alkotói és kutatói tevékenységgel is próbálkozzatok. A téma fontosabb információit a törzsszövegben *félkövér* betűs kiemelések jelzik, de ezt a célt szolgálja a *Jegyezd meg!* rovat is. A *Forrás címszó pótlólagos információval szolgál, kissé olvasmányosabb stílusban. A Tudtad-e?* olyan kiegészítéseket rejt, melyek nélkül az óra anyaga érthető, de ezek érdekességekkel, helyi jellegzetességekkel színesítik azt. A *Beszélgjünk meg! kérdései és feladatai a téma anyagának belső kapcsolataira, esetleg előzményeire mutatnak rá. Az órák anyagát a Fogalomtár zárja, amely az adott törzsszövegben először előforduló új fogalmakat magyarázza meg. A gazdag illusztrációs anyag*¹⁰ nemcsak díszíti a kötetet, de fontos képi forrásként is szolgál az adott témával kapcsolatban. A fejezetek végén található *Összefoglalás* általánosítást, összegzést tartalmaz, így segít „felülről” látni és begyakorolni az előző néhány órán tanult anyagot. Itt található még kérdéseket és feladatokat ismereteitek felméréséhez és elmélyítéséhez, az *Olvassátok el!* rovat pedig a témakörhöz kapcsolódó, főleg szépirodalmi és ismeretterjesz-

8 A tantárgy céljait, feladatait, módszereit, az általa fejlesztendő kompetenciákat már a tanterv bemutatásánál ismertettük.

9 Az 5. osztályban a tanterv heti egy tanórát, a 6. osztályban pedig heti két tanórát irányoz elő. A magyar nép történetének tapasztalatából okulva viszont ezt rugalmasan kell kezelnünk, mert az iskolákban eltérő feltételek állnak rendelkezésre a fakultáció tanítására.

10 A tankönyvekben a grafikák mellett sok archiv fotó és más, főleg a szerzők által készített fényképfelvétel is található.

tő munkákat ajánl. A könyv végére került *Függelék* kiegészítő ismeretanyagot tartalmaz a magyarság néprajzával kapcsolatban.”

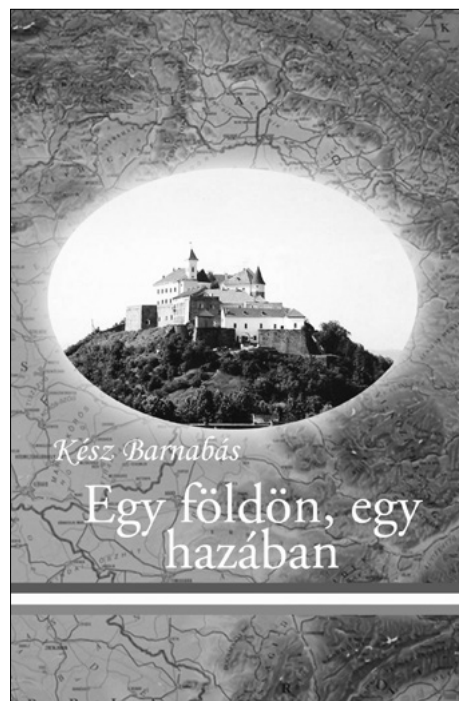
Végül felhívással fordulnak a kárpátaljai fiatalokhoz: „*Ismerjétek meg hát szülőföldetek minden kincsét, nemzetetek értékeit és sajátosságait, mert csak így tudjátok azt becsülni és szeretni! Meglátjátok, a múlt, a régi világ megértése segít majd eligazodni a jelenben és felkészülni a jövő kihívásaira!*”

Az új hon- és népismereti tankönyv a tervek szerint már a 2022/2023-as tanévben eljut a kárpátaljai magyar iskolákba. Azt viszont csak remélni tudjuk, hogy az orosz-ukrán háború és a kisebbségellenes ukrán állami politika (konkrétan a magyar anyanyelvű oktatást ellehetlenítő oktatási törvény) miatt végveszélybe került kárpátaljai magyar nemzetrészek lehetősége lesz azt használnia.

Felhasznált irodalom

- Bagu Balázs
1993 *Tanterv az óvodák, elemi és általános iskolák számára. Népismeret.* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest.
- Braun László, Kész Barnabás, Lefkó János, Szamorovszkyné Nagy Ibolya
2018 *A magyar nép története II. rész. A szatmári békétől az első világháború befejezéséig.* Az általános iskolák 8. osztálya számára. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség
- Kész Barnabás
2009a „*Egy földön, egy hazában*” *Hon- és népismeret kárpátaljai fiataloknak.* PoliPrint Kiadó, Ungvár – Beregszász.
- Kész Barnabás
2009b Tájak, hagyományok. In.: Baranyi Béla (szerk.) *A Kárpát-medence régiói. Kárpátalja.* Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest.
- Kész Barnabás
2014 A hagyományörzés mint pedagógiai eszköz, avagy a Jurtatábor tapasztalatai. In: *Közoktatás.* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja. XIX. évfolyam, 1–2. szám, 37–39.
- Kész Barnabás
2018 A hagyományos gazdálkodás eszköztárának bemutatása az iskola-múzeumban és a szakköri foglalkozásokon. In: *Közoktatás.* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja. XXIII. évfolyam, 4. szám, 7–9.
- Kész Barnabás, Nedbál Klára, Szamorovszkyné Nagy Ibolya
2018 *A magyar nép története I. rész. A kezdetektől a szatmári békéig.* Az általános iskolák 7. osztálya számára. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Beregszász.

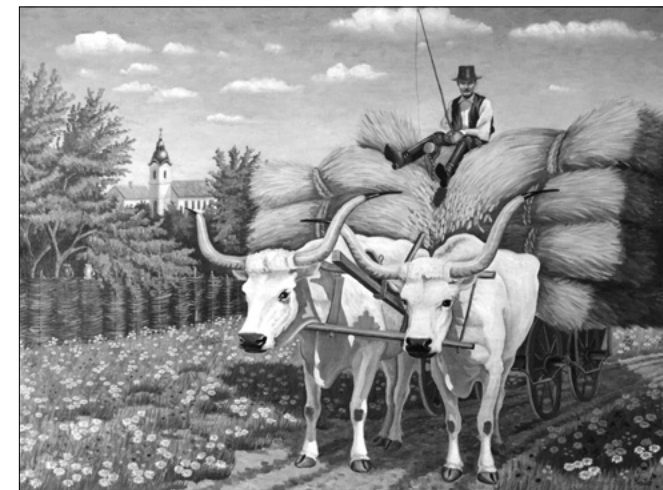
Kész Margit – Kész Barnabás – Gál Adél – Mónus Dóra – Csurman-Puskás Anikó
2021 *Adalékok a kárpátaljai magyar folklór tanulmányozásához.* Módszertani
segédlet a Folklór c. tantárgyból magyar szakos hallgatók számára.
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.



1. kép. Előzmény – egy 2009-es kézikönyv borítója (fotó: Kész Barnabás)



2. kép. A 6. osztályos új Hon- és népismeret tankönyv borítója (fotó: Kész Barnabás)



3. kép: Ugocsai ökrösszekér – illusztráció az új tankönyvből (fotó: Kész Barnabás)



4. kép. A Kárpát-medence magyar tájai és néprajzi csoportjai (a térképet készítette: Molnár D. István és Kész Barnabás)

Szerzőink

- Dr. Bagi Gábor DSc. a történettudomány kandidátusa, történész muzeológus**
– Damjanich János Múzeum, Szolnok
- Dr. Barna Gábor MTA doktor, emeritus professor, ny. egyetemi tanár** – Szegedi Egyetem
- Balláné Fazekas Ilona családkutató** – Szolnok
- Barláné Kuránda Krisztina múzeumpedagógus** – Damjanich János Múzeum, Szolnok
- Bán Andrea PhD-hallgató, néprajzkutató, civil szervezeti vezető** – Törökszentmiklós
- Beckereki László helytörténet-kutató** – Budapest
- Dr. Berta Zoltán irodalomtörténész, a Károli Református Egyetem Modern Irodalmi Tanszékének ny. docense** – Budapest, Debrecen
- Boldog Mária ny. könyvtáros** – Mezőtúr
- Dr. Braun László PhD. történész, főiskolai tanár** – Beregszász
- Dr. Egri Mária DSc. a művelődéstörténet kandidátusa, ny. muzeológus** – Budapest
- Fodorné Hámosi Ágnes helytörténetkutató, ny. könyvtáros** – Tiszafüred
- Gál Andrásné ny. óvoda-pedagógus, civil szervezeti vezető** – Karcag
- Gulyás Imre irodalomtörténész** – Debrecen
- Károly Nóra helytörténész, könyvtáros** – Verseghy Megyei Könyvtár, Szolnok
- Dr. Kész Barnabás PhD. történész, főiskolai tanár** – Beregszász
- Dr. Kész Margit PhD. néprajzkutató, főiskolai tanár** – Beregszász
- Dr. S Kovács Ilona néprajzkutató, ny. főmuzeológus** – Néprajzi Múzeum, Budapest
- †Kovács János könyvtáros, újságíró** – Mesterszállás
- D. Laskai Magdolna helytörténet-kutató, közművelődési szakember, ny. pedagógus** – Túrkeve
- Laczkó Tóth Bertalanné magyar – történelem ny. középiskolai tanár,**
civil szervezeti vezető – Kunmadaras
- Molnár Vilmos levéltáros** – Budapest Főváros Levéltár
- Nagy János levéltáros** – Budapest Főváros Levéltár
- Nagné Bedő Ildikó általános iskolai tanár** – Kaszap Nagy István Református Általános Iskola, Túrkeve
- †Dr. Novák László Ferenc MTA doktora, néprajzkutató, ny. múzeumigazgató** – Arany János Múzeum, Nagykőrös
- habil. dr. Örsi Julianna DSc. a néprajztudomány kandidátusa, társadalomkutató, ny. múzeumigazgató, c. főiskolai tanár** – Túrkeve
- Papp Izabella ny. levéltáros** – MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár – Szolnok, Jászboldogháza
- Rideg István irodalomtörténész, magyar-történelem szakos középiskolai tanár** – Karcag
- Szentpéteriné Lévai Mária közművelődési szakember, intézményvezető, civilszervezeti vezető** – Ilosvay Varga István Művelődési Központ, Kunhegyes
- Dr. Varga Csaba MTA doktor, emeritus professor** – Katolikus Egyetem, Budapest
- fr. Varga Kamill ofm, helytörténet-kutató** – Gyöngyös
- Víg Márta helytörténet-kutató, ny. könyvtáros** – Kunhegyes
- Vincze Rita múzeumpedagógus** – Damjanich János Múzeum, Szolnok

Kiadványaink

A Túrkevei Kulturális Egyesület kiadványai

Nagykun Kistérségi Tanulmányok sorozat (szerkesztő: Örsi Julianna)

1. Kulcsemberek. Az egyén helye, szerepe a változó társadalomban. Túrkeve, 2002
2. Családok * familiák * nemzetségek. A vérségi kapcsolatok szerepe a változó társadalomban. Túrkeve, 2003
3. Nagykun-községek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban. Túrkeve, 2004
4. A hagyományörzés útján. Túrkeve – Karcag, 2012

Alföldi Könyvtéka sorozat (szerkesztő: Örsi Julianna)

1. Szűcs Sándor: A puszta utolsó krónikása. Túrkeve, 2003
2. Örsi Julianna: A társadalom kihívásai – a mikroközösségek válaszai. Túrkeve, 2004
3. Pénovácz Antal: „Jaj de hosszú az út ...”. Pacséron gyűjtött balladák és balladás történetek. 1970-1972. Túrkeve, 2005
4. Örsi Julianna: Múzeumi tükrökép. Múlt * Jelen * jövő tájmúzeumi szemzőgből. Túrkeve, 2008
5. Szendrei Eszter: Törésvonalak. A rendszerváltás hatása Túrkeve társadalmára. Túrkeve, 2011
6. Örsi Julianna: Jegyzőgenerációk. A vidéki értelmiség szerepe a mezővárosi fejlődésben. Túrkeve, 2011
7. Szűcs Sándor: A puszta utolsó krónikása (2. kiadás) Túrkeve, 2012
8. Gazdaszemmel. A hagyomány és ismeretátadás szerepe a vidéki társadalomban. Túrkeve, 2013
9. Alföldi családtörténetek. Vallomások, riportok, vélemények, írások a családról. Túrkeve – Szolnok, 2013
10. Örsi Julianna: Paraszttvilág. A vidéki társadalom kapcsolatrendszere. Túrkeve, 2015
11. Elek György – Márki Gábor (szerk.): Kötődés. Örsi Julianna munkássága. Túrkeve, 2015
12. Helytállás a hazáért, a családjáért. Jász-kun emlékek az I. világháborúból. Szolnok – Túrkeve, 2017
13. A Nagy-kun földje és népe. Túrkeve – Szolnok, 2018
14. S Kovács Ilona (szerk.): Kihívások és válaszok a népi kultúrában. Örsi Julianna válogatott írásai. Túrkeve, 2020